

KADRI NIGULAS

## **Materjaliteadus ja materiaalne kultuur: praktika, tasandid ja narratiiv** (Andrew Jones „Material Science and Material Culture: Practice, Scale and Narrative”)

Oma kaasaegsest arheoloogiateadusest rääkiva teose „*Archaeological Theory and Scientific Practice*” neljandas peatükis lahkab Andrew Jones lähemalt arheoloogilise leiumaterjali analüüsi teemat. Vaatluse all on eelkõige erinevad loodusteaduslikud meetodid, nendega saadud tulemuste tõlgendamine ja sellega seotud probleemid. Osalt on tegu probleemidega, mida õrnalt puudutati juba eelmises peatükis. Jones otsib edasi lahendust seni arheoloogilise materjali analüüsis valitsenud killustatusele ning üritab ühendada erinevaid sellega tegelevaid loodusteaduslikke analüüsimeetodeid.

Seda kirjatükki, mida võiks nimetada ka arutluseks, kirjutama hakates seisin nii mõnegi probleemi ees. Üks neist oli tõlge. Eelkõige just terminoloogia ja spetsiifilisemate sõnauhendite tõlge. Sellest tulenevalt võivad ka mõned mõisted, mida tekstis kasutan, tunduda kohmakad. Igal juhul olen andnud endast parima, et nii Jonesi kui enda mõtteid selgelt ja arusaadavalt edasi anda.

Mis puudutab arheoloogilise materjali analüüsi loodusteaduslike meetoditega, siis eristab Jones siin kahte erinevat tasandit, mida ta oma töös ka palju puudutab: mikro- ja makroanalüüsi. Samasuguseid tasandeid eristab ta tõlgenduste puhul: (minu tõlke kohaselt siis) mikro- ja makrotasandi interpretatsioonid. Arheoloogi ülesandeks ongi liikuda materjaliuurimise antud tulemuste ja nende tulemuste põhjal kujuneva interpretatsiooni vahel, mis peaks rääkima materjali kultuuri olulistest aspektidest. Eeldusena on siin juba arvestatud niisiis, et arheoloog siiski esitab aruandes ka loodusteaduslike analüüsides põhjal kokkukirjutatud interpretatsiooni (eelmise peatüki juures sai arutatud, et Inglise süsteemis pole see tingimata tavaline). Millised on probleemid, mida Jones sellega seoses välja toob?

Huvitav tähelepanek Jonesi poolt on seos materjalianalüüsil kasutatava „resolutsiooniskaala” ja selle põhjal tehtava interpretatsiooni vahel. Nimelt – mida väiksem ja seega abstraktsem on analüüsi skaala (mikroanalüüs), seda laiapinnalisemad ja üldisemad on selle põhjal tehtavad minevikuuühiskonna kohta tehtavad tõlgendused. Samas aga nt makroanalüüsi korral, kui „resolutsiooniskaala” on konkreetsem ja täpsem, käsitlevad tõlgendused tihti pigem kitsamaid ja lokaalsemaid ühiskondlikke suhteid/probleeme. Peale selle toob Jones välja veel ühe reegli, mis puudutab andmete abstraktsust. Nimelt arvatakse tihtipeale, et mida keerukamaid lahenduskäike me kasutame, seda parem ja teaduslikum on meie tehtav uurimus (Jones). Kuigi antud juhul käib jutt loodusteaduslike analüüsides ja nende interpreteerimise ümber, siis võib seda „reeglit” laiendada ka teiste teadustekstide aspektide kohta. Mida keerukam on autori mõttekäik ja sõnakasutus (nii teksti ülesehitus kui terminoloogia), mida rohkem „objektiivseid” (arv)andmeid esitatakse, seda teaduslikuma ja tõesema mulje see lugejatele jätab. Tegelikult pole ühtki ratsionaalset põhjust sellise seose loomiseks. Pigem on siin tegu psühholoogilise efektiga. Keerukam (vahel võib-olla isegi raskestimõistetav) tekst tundub lugejale usutavam. See viitab autori suurele lugemusele (allikate läbitöötamisel), heale analüüsivõimele ja suurele tööhulgale, mis autori poolt tehtud on. See kõik aga peaks tähendama, et teksti autor on oma valdkonnas tõeliselt kodus ja tema arvamus usaldatav. Tihtipeale püüdlevadki teadusliku teksti kirjutajad suurema keerukuse poole. Minu arvates ei

peaks seda võtma omaette eesmärgina. Pigem vastupidi, teaduslikku teksti kirjutades peaksime üritama oma mõtteid edasi anda võimalikult lihtsalt ja arusaadavalt (loomulikult mõistlikkuse piires, s.t et tekst selle all ei kannataks). Ja mees pidama, et me ei kirjuta teksti mitte ilusa ja teadusliku kõla vaid sisu pärast. Sama kehtib ka interpretatsioonide kohta. Vahel võib lihtsam ja otsekohesem mõttekäik, tõlgendus olla tõeale palju lähemal kui mõni ilus, kuid keerukas konstruktsioon.

Materiaalne maailm on läbi imunud sotsiaalsetest ja kultuurilistest tähendustest. Kuid viisid, kuidas me jõuame materjaliteadust kasutades materiaalse maailma tähenduslike aspektideni, sõltuvad paljus sellest, millist tehnikat me kasutame ja millise analüütilise skaala piires see tehnika toimib.

Teadusajaloolane Donna Haraway toob välja, et moodsas Lääne teadusmaailmas oleme me väga rangelt harjunud eristama fakti fiktsioonist. Et säilitada teaduse usutavust, oleme loonud selge piirjoone teaduspraktika tulemuste ja kirjandusliku kujutluspildi vahele. Oleme säilitanud range piiri konstrueeritu ja mitte-konstrueeritu vahel. Faktid on selgepiirilised, reaalsed ja mitte-konstrueeritud, fiktsioon seevastu pehme, konstrueeritud ja seostub fantaasiaga. Jones toob välja, et mingis mõttes on siiski ka nn faktid sotsiaalselt konstrueeritud. Sellega ei ürita ta enda sõnutsi kahtluse alla seda faktide usutavust, vaid lihtsalt tõmmata tähelepanu asjaolule, et nii fiktsioon kui faktid on konstrueeritud, ainult erinevatel viisidel ja eesmärkidel (Jones). Fakti konstrueerimise all mõtleb Jones minu arusaama kohaselt seda, et fakt on sõltuv talle esitatud küsimusest ja küsimused omakorda sõltuvad laiemast uurimisraamistikust ja ühtlasi ka antud ajahetkel levivatest üldistest arusaamadest ja tõekspidamistest selle kohta, kuidas teaduslikku analüüsi läbi viia ja millised on olulised probleemid. Üldiselt on Jonesi selline mõttekäik arusaadav ja sellega võib nõustuda. Rõhuasetus tuleks aga seada fakti konstrueerimise teadvustamise asemel viisile, kuidas me oma uurimistöös olevaid fakte kujundame. Analüüsi- ja tõlgenduskäigu dokumenteerimine (ei tea, kuivõrd põhjalikult seda praegu mujal maailmas, k.a Suurbritannias, tehakse? Võib-olla võiks selle tõsisemalt sisse viia?) on üks viis, kuidas nii me ise sellest protsessist paremini aru saaksime kui ka hiljem lugejad/ tulevad uurijad.

Järgnevalt võtabki Jones vaatluse alla mikro- ja makroanalüüsid ja nende seosed nn mikro- ja makrotasandi narratiividega. Mikrotasandi narratiivid uurivad spetsiifilisemaid/kitsamal alal toimuvaid ühiskondlikke protsesse ja on tugevalt sõltuvad kontekstist. Makrotasandi narratiivid üritavad seletada üldisemaid ühiskondlikke protsesse, leida inimühiskonna käitumismustreid, üksikud sündmused on abstraheritud ja seotud üldiste protsessidega (Jones). Kas neid kahte erineva tasandi narratiivi on aga mõtet nii selgelt üksteisest eristada? Hodder leiab, et need tasandid on omavahel tihedalt seotud. Siinkohal tuleb temaga nõustuda. On ju üsna selge ja loogiline, et kõrgemal tasandil toimuvad üldised protsessid mõjutavad väiksemaid, kohalikke sündmusi ja vastupidi (iga väiksem sündmus/suhe annab oma panuse kõrgema tasandi liikumiste suunamiseks). Oma tõlgenduse kujundamisel peaksime liikuma madalamalt/spetsiifilisemalt astmelt kõrgemale ja üldistavamale.

Huvitaval kombel seostame me tavaliselt artefaktide makroanalüüsi mikrotasandi narratiiviga ja mikroanalüüsi makrotasandi narratiiviga. Miks nii? Sest kui me liigume eemale vaadeldavast ja käegakatsutavast materiaalse kultuuri analüüsist abstraktsemate analüüsimeetodite suunas, tekib meil ebakindlus. Me hakkame kahtlema oma võimes hinnata tulemusi, mida ei saa „silma näha ja käega katsuda”. Kui me analüüsime konkreetsete materjalide nagu potikillud makrostruktuuri, alluvad meie tulemused empiirilisele vaatlusele. Vaatluse võib läbi viia kas palja silmaga või kasutades optilist instrumenti (Jones). Oluline on

ka, et analüüsi läbiviimiseks pole tarvis artefakti rikkuda – üks makroanalüüsi eelseid mikroanalüüsi ees. Mikroanalüüsi meetodid on aga destruktiivsed ja proovid kordumatud – täpselt samast kohast kaks korda proovi võtta pole võimalik. Et seda kompenseerida, kirjeldatakse analüüsi ja tulemusi väga põhjalikult, seda nii teksti, jooniste kui ka diagrammide-graafikute kujul. Neid esitus- ja kirjeldusviise peetakse üldiselt objektiivseteks, neis ei kahelda (Jones). Jones vaidlustab selle vaatenurga. Tema sõnul läbivad analüüsitavad materjalid teel ainst andmestikuks ning edasi statistikaks ja graafikuteks, rea muundumisi, „krüpteerimisi”. Niisiis on lõpuks ikka tegu konstrueeritud andmetega, konstrueeritud faktidega. Sellega jõuab Jones tagasi oma esialgse väiteni, et nii fiktsioon kui faktid on tegelikult konstrueeritud, kuigi me viimseid sellisteks tavaliselt ei pea.

Eelneva mõttekäiguga on seotud veel üks Jonesi põhiprobleeme. Laboratoorsete analüüside käigus eraldatakse arheoloogilisest leiust (mis on juba kontekstist välja rebitud) tükk materjali, mis edasi läbi rea muundusi ja esitatakse lõpuks arvulisel kujul. Selle käigus kaugeneb aga analüüsitav materjal oma esialgsest ajaloolisest ja kultuurilisest kontekstist veelgi. Jonesi arvates on selle tulemusel hiljem nn oma samme mööda tagasi minna ja saadud tulemused ajaloolisse konteksti viia, üsnagi keeruline. Materjaliteadlased teavad liiga vähe oma uuritavast objektist, selle kultuurilisest taustast. Seega minnakse tihti lihtsamat teed ja pööratakse makroanalüüside kaudu mikrotasandi protsesside uurimise poole. Ja mikrotasandi analüüse kasutatakse makrotasandi narratiivide loomisel. Kui tahta esitatud probleemi lahendada ehk siis tekitada tugevamaid sidemeid materjaliteadlaste ja tõlgendavate arheoloogide vahele, peaks Jonesi arvates mööda eelpoolkirjeldatud transformatsioonide rida tagasi minema objekti ja tema kontekstini. Materjaliteadlane omalt poolt peaks üritama meeles pidada, et tema analüüsitav materjal ja tulemused, mida ta saab, on seotud/sõltuvad arheoloogilise leiuga, millest nad on saadud ja selle leiukontekstiga.

Lõpuks käsitleb Jones probleemi, mida ta puudutas juba eelmises peatükis. Nimelt, et traditsiooniliselt nähakse teaduslikku analüüsi lineaarsena: hüpotees, eksperiment, algse hüpoteesi hülgamine v kinnitamine. Sama lineaarsust nägime eelmises peatükis kaevamise, kameraaltööde ja aruande publikatsiooni puhul. Säärane lineaarne struktuur põhjustab Jonesi arvates aga probleeme materjali kontekstikeskses tõlgendamises. Väljakaevamiste käigus rebitakse leiud välja nende algsest kontekstist ning saadetakse sel kujul edasiseks uurimiseks laboratoriumisse. Alternatiivina pakub Hodder välja nn refleksiivse metodoloogia, mille puhul kirjeldamine ja interpretatsioon on samaaegsed. Objektide ja proovide klassifitseerimine toimub kohapeal, väljakaevamise käigus. See lubabki artefaktide ja keskkonnaproovide interpretatsioonil tagasi peegelduda kaevamismetodoloogias ja tihedamalt siduda kaevandi ja artefakti interpretatsiooni. Väljakaevamiste protsessi kaasatud materjalispetsialistide teema on aga siiski mõnevõrra problemaatiline. Praktilisi raskusi võib tekkida nii rahastamisega, kui seadustega, mis puudutavad teaduslike materjalide toomist üle riigipiiride. Peale selle peame teadvustama, et teaduslike analüüside ülesehituse struktuur peaks sõltuma nii kontekstist kui ka püüdlusest objektiivse teadusliku andmestiku poole (Jones).

Mida öelda kokkuvõtteks? Lahendus ülalesitatud probleemidele? Ühtset lahendust vast polegi. Mõnevõrra vast aitaksid (nii Jonesi kui ka minu arvates) järgmised tegevused-mõtted:

1. Analüüside tulemused ja ajaloolis-kultuuriline tõlgendus peaksid olema ühendatud. Kui rääkida analüüsides, siis ka need peaksid olema teostatud läbimõeldult. Ehk siis, enne kaevamiste algust ja analüüside-proovide võtmist peaksime endale teadvustama, millistele küsimustele me nendega vastust

soovime ja vastavalt sellele mõtlema, milliseid ja kui palju analüüse üldse on tarvis teha.

2. Arheoloogiliste kaevamiste aruandes peaksid kajastuma nii artefaktide füüsilised parameetrid, keskkonnaproovide tulemused kui nende mõlema kultuuriline ja ajalooline taust.

Omalt poolt tahaksin öelda veel niipalju, et Andrew Jonesi puhul tuleb kindlasti arvestada, et kirjutab oma kogemusest lähtudes ehk siis kirjeldab Inglise süsteemi. Eesti kontekstis pole vast mitmed antud peatükis käsitletud probleemid niivõrd aktuaalsed. Muidugi võiksime ka meie rohkem arutleda teemal interpretatsiooni kujunemine või analüüside võtmine (mida võtta, kui palju, miks), vmt. Probleemid, mis on tihedalt seotud hulgaliste loodusteaduslike analüüsidega, on siin aga veel minu hinnangul suhteliselt võõrad. Kui ka meil tehtaks (oleks võimalus teha) nii suurel arvul ja erinevaid materjalianalüüse, kui Jonesi ringkonnas, siis oleksid need mured ka kindlasti lähedasemad.